

Wstęp

Rozważania zaprezentowane w niniejszej monografii dotyczą współczesnej międzynarodowej współpracy wywiadowczej, czyli obszaru, który według niektórych doświadczonych oficerów służb specjalnych nie istnieje. To dyskusyjna teza, która paradoksalnie ukazuje skuteczność współdziałających agencji wywiadowczych z wielu państw w ograniczaniu dostępu opinii publicznej do informacji. Dlatego niewiele wiemy o skutecznych działaniach poszczególnych służb i ich transgranicznej współpracy. Czy jeżeli nic złego się nie wydarzyło, to jest to zasługa skutecznie pracujących służb i organizacji międzynarodowych? Czy zaufanie jest kluczowym elementem jakiegokolwiek kooperacji, nie tylko w wywiadzie? Jak pogodzić tajemnicę, nieodzowny atrybut działania służb specjalnych, czy też szerzej sektora obronnego, z zaufaniem i wymaganą w niektórych przypadkach transparentnością? Jak informować społeczeństwo o niejawnym akcjach i operacjach, o sukcesach i porażkach, w dobie niemal powszechnego dostępu do informacji, obrazu i słowa? Jak wreszcie w państwie demokratycznym zachować równowagę między dwoma kluczowymi obowiązkami: koniecznością ochrony informacji i ich źródeł a potrzebą informowania społeczeństwa o pracy wykonywanej w imieniu obywateli?

Wiele pytań? Nie da się ukryć, że na tym właśnie polega praca wywiadu. Na zadawaniu pytań i poszukiwaniu przez profesjonalistów, nie dyletantów, uniwersalnych odpowiedzi. Na niuansowaniu ocen, bez kategoriicznych twierdzeń, że jutro będzie wojna lub infantylnych wskazań, że można kupić okręt za jednego dolara. Czy w opracowywanych analizach, w których określany jest stopień prawdopodobieństwa zaistnienia jakiejś sytuacji, prawdopodobnie to 50 czy 75%, a najprawdopodobniej to 80 czy już 90%? Czy w wywiadzie możemy mówić o stuprocentowej pewności, że coś się wydarzy? Czy służby specjalne są nadal potrzebne w dobie rozwoju sztucznej inteligencji i wszelkich środków technicznych zastępujących człowieka? Jak zauważył w swoich wspomnieniach były szef amerykańskich agencji bezpieczeństwa narodowego (National Security Agency, NSA) oraz wywiadowczej

(Central Intelligence Agency, CIA) gen. Michael Hayden „szpiegostwo jest nie tylko zgodne z demokracją, jest dla niej wręcz nieodzowne. Brak szpiegów to mniej bezpieczeństwa i wolności”¹.

Niniejsza książka jest w znacznej mierze zapisem moich doświadczeń, poczynwszy od pierwszej konferencji służb specjalnych w dowództwie Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO) w Mons (w Belgii) w 1997 r., przygotowującej największe ćwiczenia NATO w 1998 r. pod kryptonimem Strong Resolve, poprzez dwukrotną służbę w Kwaterze Głównej NATO w Brukseli, w tym na stanowisku zastępcy szefa Zarządu Wywiadu, a skończywszy w 2016 r. na stanowisku attaché obrony w Waszyngtonie. Warto zaznaczyć, że pierwszym przypadkiem współpracy wojsk polskich i amerykańskich były ćwiczenia w ramach Partnerstwa dla Pokoju „Cooperative Bridge”, zorganizowane przez Polskę na poligonie w Biedrusku pod Poznaniem w 1994 r. Jako młody oficer zebrałem tam doświadczenia przydatne w dalszej służbie.

Na długo przed oficjalnym przyjęciem Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego w 1999 r. polscy oficerowie brali udział w zabezpieczeniu kontrwywiadowczym ćwiczeń Strong Resolve prowadzonych w Hiszpanii. Te pionierskie przedsięwzięcia były w różny sposób realizowane w pozostałych państwach, które razem z Polską zostały zaproszone do NATO, tj. w Czechach i na Węgrzech. Ujmując to anegdotycznie, w konferencji w 1997 r. wzięło udział dwóch kapitanów z Polski, natomiast delegacja węgierska składała się z generała i jego tłumacza, co było kłopotliwe dla prowadzącego spotkanie amerykańskiego podpułkownika. Generałowi wypadało bowiem udostępnić limuzynę z kierowcą, podczas gdy pozostali uczestnicy przemierzali się autobusem. Tak trudne i zabawne czasami bywają początki współpracy wywiadów.

Inspiracją do podjęcia przeze mnie badań był w dużej mierze niedosyt, zwłaszcza w polskim czasopiśmiennictwie naukowym, szerszych opracowań poruszających tematykę współdziałania służb wywiadowczych. Ponadto aktualność tematu w dobie zwiększonego zagrożenia dla społeczności międzynarodowej, wynikającego z agresywnej postawy Rosji. Warto się również zastanowić nad wielokrotnie powtarzаныmi pytaniami, czy NATO dysponuje agenturą wywiadowczą, jak działają na tym obszarze inne organizacje międzynarodowe i jak wygląda bilateralna współpraca poszczególnych państw w tym zakresie.

Współczesna międzynarodowa współpraca wywiadowcza odgrywa doniosłą rolę w określaniu wspólnych zagrożeń. Szczegółowe analizy bezpieczeństwa są istotnym czynnikiem w procesie podejmowania decyzji politycznych i ekonomicznych.

¹ M.V. Hayden, *Na krawędzi. Amerykański wywiad w epoce terroryzmu*, tłum. A. Tuz, Warszawa 2017, s. 471.

W Sojuszu Północnoatlantyckim oceny średnio- i długookresowe są podstawą rozstrzygnięć dotyczących alokacji środków finansowych oraz budowania i wzmacniania solidarności jego członków w sytuacji wspólnych projektów obronnych. W ostatniej dekadzie podstawowym wyzwaniem dla spójności NATO, a w mniejszym stopniu również dla Unii Europejskiej, są różnice w ocenie zagrożeń przez poszczególne państwa członkowskie². Położenie geograficzne w oczywisty sposób determinuje punkt widzenia i postrzeganie ryzyka na wschodniej flance Sojuszu – wynikające z agresywnej postawy Rosji oraz na południu Europy – będące konsekwencją politycznych i religijnych ekstremizmów. Sojusz Północnoatlantycki poprzez swoją działalność wpływa nie tylko na bezpieczeństwo regionalne i międzynarodowe, ale warunkuje również dynamikę międzypaństwowych konfliktów oraz współpracę międzynarodową. Instytucjonalizacja NATO i UE ma znaczący wpływ na kreowanie stosunków międzynarodowych w wymiarze tak globalnym, jak i regionalnym.

Współpraca wywiadowcza wewnątrz NATO, zwłaszcza pomiędzy USA a głównymi aktorami europejskimi, jest trudna i niekiedy karkołomna. **Do skutecznej kooperacji konieczna jest synergia trzech elementów: wiedzy, zaufania oraz efektywnego współdziałania.** Ostatnie 18 lat jest okresem szczególnie skomplikowanym, ze względu na wojny w Afganistanie i Iraku, a także wycieki tysięcy niejawnych dokumentów służb specjalnych USA w czasie afer Wikileaks i Edwarda Snowdena. W opinii gen. Haydena Europejczycy „byli zadufanymi w sobie utrapieńcami; nie chciałem się z nimi spotykać. Więcej czasu poświęcali na zgłębianie naszych działań niż poczynić ich własnych służb bezpieczeństwa, z których kilka rzeczywiście prowadziło szpiegostwo ekonomiczne”³.

Intensyfikacja wymiany informacji stanowi istotny element rozwoju współpracy międzynarodowej. Nawiązanie relacji polityczno-wojskowych przez państwa europejskie i Stany Zjednoczone było początkiem wymiany danych wywiadowczych, a także zapoczątkowało szerszy proces rozwoju kultury współpracy i zmiany mentalności w związku z postępem technologicznym. Prologiem było uruchomienie w lipcu 1866 r. pierwszego telegraficznego połączenia transatlantyckiego. Umożliwiło to m.in. przepływ informacji w czasie rzeczywistym i ustalanie cen giełdowych w Londynie i Nowym Jorku⁴. Kolejne zmiany były niesłychanie dynamiczne. Dla porównania w 2001 r. dostęp do Internetu miało około 30% ludzi na

² R. Kupiecki, *How to Enhance the Security of Poland and NATO after the Warsaw Summit*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny”, <http://www.ppd.pism.pl/Numery/1-68-2017/How-to-Enhance-the-Security-of-Poland-and-NATO-after-the-Warsaw-Summit-Robert-Kupiecki> (23 III 2017).

³ M.V. Hayden, *op. cit.*, s. 33.

⁴ A. Greenspan, *Mapa i terytorium: ryzyko, natura ludzka i przewidywanie*, tłum. J. Stawiński, Warszawa 2014, s. 133.

świecie, a w 2017 r. już 49%. Gazeta drukowana może mieć nakład kilkudziesięciu tysięcy egzemplarzy, podczas gdy na portalach społecznościowych wiadomości czytają miliony ludzi⁵. Katalizatorem wymiany informacji była zawsze współpraca biznesowa. Praktyka ta została później wykorzystana przez instytucje wywiadowcze, które wymieniały się strategicznymi informacjami.

Rola wywiadu w zapewnieniu bezpieczeństwa nie jest wprost proporcjonalna do wielkości sektora wywiadowczego na świecie. Porównanie struktury wydatków z podziałem na pozyskiwanie informacji, przetwarzanie i opracowywanie analiz oraz koszty wynagrodzeń i utrzymania infrastruktury każdej służby odzwierciedla profesjonalne podejście do wykonywania zadań. Analiza struktury kosztów może wskazywać priorytety poszczególnych służb, np. pozyskiwanie informacji bez wykorzystywania i rozwoju kosztownych systemów technicznych, komputerowych czy też satelitarnych.

Stan badań nad problematyką funkcjonowania współczesnej międzynarodowej współpracy wywiadowczej jest dalece niezadowalający. W książce opierałem się głównie na anglojęzycznych publikacjach. Polska literatura naukowa jedynie w nieznacznym stopniu porusza bowiem kwestie wywiadu, a w praktyce w kilku tylko pozycjach podjęto zagadnienia międzynarodowej współpracy wywiadowczej. Wiedza z tego obszaru jest ograniczona do zamkniętego kręgu wtajemniczonych, głównie byłych oficerów służb specjalnych. W ostatniej dekadzie można jednak odnotować wzrost literatury beletrystycznej i filmów fabularnych, powieści i seriali opisujących różne operacje wywiadowcze lub przywołujących wspomnienia emerytowanych oficerów służb specjalnych, popularyzujących zagadnienie *per se*. W ujęciu naukowym ciekawą analizę problematyki działania Unii Europejskiej w zakresie współczesnej międzynarodowej współpracy wywiadowczej zaproponował Artur Gruszcza w pozycji *Europejska wspólnota wywiadowcza* z 2014 r.⁶ Szerszy aspekt funkcjonowania wywiadu pozwalają zrozumieć książki Zbigniewa Siemiątkowskiego *Wywiad a władza* z 2009 r.⁷ oraz Mirosława Minkiny *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym* z 2014 r.⁸ W zasadzie brak jest natomiast analizy międzynarodowej współpracy wywiadowczej w szczególnie ciekawym okresie działań podejmowanych przez Sojusz Północnoatlantycki po agresji Rosji na Ukrainę w 2014 r.

⁵ M. Pomerleau, *U.S. Military is Finding it Must Adapt to Multi-domain Intel Collection*, http://www.c4isrnet.com/articles/us-military-is-finding-it-must-adapt-to-multi-domain-intel-collection?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=EBB%203.16.17&utm_term=Editorial%20-%20Early%20Bird%20Brief (15 III 2017).

⁶ A. Gruszcza, *Europejska wspólnota wywiadowcza: prawo, instytucje, mechanizmy*, Kraków 2014.

⁷ Z. Siemiątkowski, *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL*, Warszawa 2009.

⁸ M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014.

Nieco inaczej wygląda to w literaturze anglojęzycznej, gdzie widać znaczne zainteresowanie przedmiotową problematyką oraz systemowe podejście do zagadnień wywiadu, kontrwywiadu i rozpoznania. Renomowane uczelnie, głównie amerykańskie i brytyjskie, budują specjalistyczne struktury naukowe zajmujące się badaniem historii oraz współczesnych zależności w obrębie służb specjalnych. W obszarze międzynarodowej współpracy wywiadowczej obserwujemy jednak niewielką liczbę publikacji, a większość z nich nie ma charakteru naukowego.

Współczesne wyzwania zmieniają charakter działania wywiadu, zaczyna on mieć w coraz większym stopniu wymiar międzynarodowy, gdzie współpraca instytucji wywiadowczych jest normą, a nie wyjątkiem. Procesy globalizacji kształtują obecnie zakres bezpieczeństwa, w którym międzynarodowa współpraca wywiadowcza nabiera szczególnego znaczenia. Preferowane metody jej realizacji wyrażają się w konieczności wypracowania mechanizmów współpracy w ramach struktur sojuszniczych i poza nimi, a także w realnym działaniu. Jak wspominał dowódca operacji koalicyjnych w Iraku, późniejszy szef CIA, gen. David Petraeus, współdziałanie sojusznicze to „zrozumienie środków, jakimi dysponujesz, silnych i słabych stron, a następnie użycie ich w celu osiągnięcia najlepszego efektu”⁹.

Uwarunkowania stanu bezpieczeństwa w środowisku międzynarodowym determinują zakres możliwej współpracy wywiadowczej poszczególnych państw, zarówno w wymiarze bilateralnym, jak i wielostronnym, w ramach organizacji sojuszniczych i partnerskich. Po II wojnie światowej punktem przełomowym było zakończenie zimnej wojny w 1989 r. Od tego momentu trwa okres tzw. dywidendy pokoju. To ekonomiczny termin, odnoszący się do realnych oszczędności w wydatkach na zbrojenia, odwołujący się również do mentalnego podejścia do międzynarodowej współpracy wywiadowczej¹⁰. Zwiększone zaufanie skutkowało otwarciem nowych pól współpracy służb.

Warto zastanowić się, kiedy osiąga się najwyższy poziom zaufania, skutkujący bardzo bliską współpracą? O kooperacji amerykańsko-izraelskiej wspomniany już gen. Hayden mówił: „jesteśmy wielcy i bogaci, wyrafinowani technologicznie i działamy na skalę globalną, a Izraelczycy są niewielcy, skupieni, uzdolnieni kulturowo i językowo, a do tego istotni w kontekście celów”¹¹.

Ciekawym wątkiem jest według mnie porównanie zarządzania informacją wywiadowczą do działalności biznesowej. Obydwie branże zbierają i analizują dane. Biznes również stosuje w praktyce cykl quasi-wywiadowczy, który ciągle

⁹ P. Broadwell, *All In. The Education of General David Petraeus*, New York 2012, s. 46 (jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia są dziełem autora).

¹⁰ R. Kupiecki, *Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego*, Warszawa 2016, s. 74.

¹¹ M.V. Hayden, *op. cit.*, s. 48.

udoskonała w celu optymalnej realizacji swoich planów. Rynek finansowy wymusza przy tym niejednokrotnie szybsze działanie niż w przypadku organizacji międzynarodowych. Ocena niebezpieczeństwa i stopnia ryzyka jest punktem wyjścia do działania w każdym państwie czy też strukturze biznesowo-ekonomicznej.

W książce nie podejmuję się jednoznacznego wskazania, na ile trwale w coraz bardziej podzielonej Europie okażą się mechanizmy wielostronnej współpracy wywiadowczej na poziomie Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego. Bliżej mi raczej do prognoz pesymistycznych, niekorzystnych z polskiego punktu widzenia tendencji odchodzenia od ścisłej kooperacji. Zakres współpracy wywiadowczej jest także pochodną uwarunkowań politycznych. Decydujące momenty i wektory możliwych kierunków rozwoju ukształtują się w ciągu najbliższych 5–10 lat. W niektórych państwach członkowskich NATO i UE dojdą do władzy partie o zabarwieniu narodowo-ekstremistycznym, co spowoduje polaryzację stanowisk na forum europejskim i silne nastroje izolacjonistyczne.

Ograniczeniem współczesnej międzynarodowej współpracy wywiadowczej mogą być także zasady prowadzenia kooperacji i wymiany informacji (*intelligence sharing*). Bardzo interesującym wskazaniem istoty współdziałania na tym obszarze jest stopniowanie jego poziomu. Wątpliwości co do skuteczności ponadnarodowych struktur wywiadowczych organizacji międzynarodowych w sytuacji bezpośredniego zagrożenia mogą być przydatne w perspektywie strategicznej, poszerzając świadomość sytuacyjną lub wzmacniając analizę wywiadowczą na szczeblu narodowym¹².

W ostatniej dekadzie wraz z kolejnymi turami rozszerzania NATO i Unii Europejskiej proces współpracy wywiadowczej uległ urealnieniu. Państwa i organizacje zaczęły dostrzegać autentyczne pola zagrożeń i przygotowywać się do ich ewentualnego odparcia. Zarówno Sojusz Północnoatlantycki, jak i UE podejmowały kroki na rzecz zwiększenia efektywności wywiadu i rozpoznania. Pewna stagnacja w zakresie międzynarodowej współpracy wywiadowczej panuje w największej światowej organizacji zajmującej się bezpieczeństwem Organizacji Narodów Zjednoczonych. Postępy można odnotować na półkuli zachodniej, gdzie działania służb specjalnych są ukierunkowane na zwalczanie przestępczości zorganizowanej.

Z perspektywy Polski szczególne znaczenie ma rozwój sytuacji w państwach sąsiedzkich. Krótko-, średnio- i długoterminowe oceny zagrożeń w organizacjach międzynarodowych, sporządzane z wykorzystaniem analiz sojuszników w regionie, którzy z racji swojego położenia geograficznego posiadają większą wiedzę, pozwolą na ich skuteczne wykorzystanie w planowaniu operacyjnym NATO i UE. Nakreśliłem główne zagrożenia współczesnego międzynarodowego obszaru bezpieczeństwa, w tym w bezpośrednim sąsiedztwie Rzeczypospolitej Polskiej.

¹² A. Gruszcza, *op. cit.*, s. 242.

Międzynarodowa współpraca wywiadowcza jest specyficznym rodzajem tajnego współdziałania, co w dużym stopniu ogranicza poznanie naukowe. Jest jednak narzędziem działania społeczności międzynarodowej, co kreuje ciekawy obszar badawczy. Głównym przedmiotem współpracy służb i organizacji wywiadowczych jest działalność informacyjna dotycząca zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego oraz państw w niej uczestniczących. Celem współpracy wywiadowczej jest identyfikowanie wspólnych zagrożeń, uzyskanie przewagi informacyjnej, wsparcie procesu decyzyjnego w wymiarze sojuszniczym i bilateralnym. Ze względu na dynamikę środowiska międzynarodowego, działania w ramach kooperacji wywiadowczej powinny być skoncentrowane na rozpoznawaniu zagrożeń, których źródłem są zarówno podmioty państwowe, jak i pozapaństwowe.

Trudnością w analizie międzynarodowej współpracy wywiadowczej paradoksalnie było moje doświadczenie zawodowe, w tym solidarność korporacyjna. Powodowało to dylematy, co wolno, a czego nie wolno opisać oraz konieczność obiektywnego uzasadnienia hipotez poprzez fakty przy głębokiej znajomości środowiska i procesów w dziedzinie, gdzie niejawnosc jest podstawową zasadą działania. Szczególnie zaskakujący był problem komunikacji z przedstawicielami służb specjalnych, spowodowany rosnącymi podziałami tej społeczności w okresie od listopada 2015 r. Obejmował on również, szczególnie niespodziewanie, obszar jurysdykcji Kwatery Głównej NATO oraz Unii Europejskiej. Skala podziałów, koniunkturalizmu i zwykłego oportunizmu w szerszym ujęciu będzie zapewne w przyszłości przedmiotem obszernej dysertacji z dziedziny socjologii i psychologii.

Rozważania, analizy i oceny zawarte w niniejszej monografii wnoszą w mojej ocenie nowe spojrzenie na współczesne środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego z perspektywy wywiadu oraz mogą być pomocne w procesie wypracowywania wspólnych ocen zagrożeń. W związku z tym, że NATO oraz UE są strukturami *in statu nascendi*, a w kwestii systemu funkcjonowania ONZ i jego roli toczy się dyskusja, poruszona w książce problematyka będzie wymagać dalszych badań oraz bieżącego monitorowania wydarzeń i poddawania ich naukowej analizie.